

การสำรวจระบบการผลิตพืชสมุนไพรและเครื่องเทศเชิงการค้าภาคเหนือ

Surveytion of Herbs and Spicies Production in the North of Thailand

มณฑิรา ภูติวรนาถ ประนอม ใจอ้าย สุทธิณี เจริญคิด
พรณพิมล สุริยะพรหมชัย สากล มีสุข

บทคัดย่อ

ทำการสำรวจแหล่งผลิตพืชสมุนไพรเชิงการค้า และการนำไปใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในเขตภาคเหนือ ตั้งแต่เดือนตุลาคม ๒๕๕๔ ถึง กันยายน ๒๕๕๖ โดยสัมภาษณ์เกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพร ผู้ผลิตยาสมุนไพร ในพื้นที่จังหวัดน่าน (อำเภอเชียงกลาง อำเภอท่าวังผา และอำเภอปัว) จังหวัดแพร่ (อำเภอเมือง อำเภอเด่นชัย อำเภอสองและอำเภอร้องกวาง) จังหวัดพะเยา(อำเภอเชียงคำ อำเภอภูซาง อำเภอภูพาน อำเภอแม่ใจ) และจังหวัดเชียงราย (อำเภอป่าแดด อำเภอเวียงชัย อำเภอขุนตาล อำเภอพญาเม็งราย อำเภอแม่ลาว) ตามแบบสอบถาม พบว่า สมุนไพรที่เกษตรกรปลูกในจังหวัดน่านได้แก่ ตะไคร้หอม อัญชัน มะไฟจีน รางจืด ผักเชียงดา ตะไคร้ ฟ้าทะลายโจร เกษตรกรจังหวัดแพร่ผลิต ขมิ้นชัน ฟ้าทะลายโจร ไพล ตะไคร้ ว่านชักมดลูก รางจืด ตูน เกษตรกรจังหวัดเชียงรายผลิตขมิ้นชัน ไพล ตะไคร้ รางจืด ขมิ้นชัน ข่า ใบเตย ตะไคร้ หล้าขนาดแมว เสลดพังพอน มะตูม ฮ้อสะพายควาย โสมจีน เจียวกู่หลาน มะรุม คำฝอย เกษตรกรจังหวัดพะเยาผลิตข่า ไพล ตะไคร้ ขมิ้นชัน ว่านชักมดลูก ฟ้าทะลายโจร เพชรสังฆาต บอระเพ็ด รางจืด ชุมเห็ดเทศ ใบมะขาม ส้มป่อย มะกรูด ระบบการผลิตมีทั้งเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพร ผู้รับซื้อสมุนไพร เจ้าของโรงงานผลิตสมุนไพร โดยพื้นที่ปลูกเป็นที่ราบและที่ราบเชิงเขา ขุดหลุมปลูก โดยอาศัยน้ำฝน ระยะเวลาเก็บเกี่ยว ๑-๒ ปี เมื่อเก็บผลผลิตมาแล้วจะทำการล้างน้ำให้สะอาด คัดคุณภาพ หั่น ตากแห้งโดยตากบนลานยกสูง จำหน่ายทั้งในรูปสมุนไพรสด สมุนไพรอบแห้ง และผลิตภัณฑ์สมุนไพร ลูกประคบ ราคาจำหน่ายตั้งแต่ ๕-๑๐๐ บาทตามชนิดพืช การเก็บรักษาใส่ถุงพลาสติก เก็บในสภาพปกติในห้อง ไม่พบปัญหาเรื่องโรคและแมลง

ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรแพร่

๖. คำนำ

พืชสมุนไพรมีความหมายเกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัยของผู้คนมาแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีการขุดพบพืชพันธุ์ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน อายุราว ๙,๐๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งมีพืชพันธุ์สมุนไพรประกอบยาถึง ๙ ชนิด คือ ดีปลี สมอพิเภก สมอไทย มะขาง หมากร พลุ มะเยา มะเกิ้ม และพริกไทยป่า (กองส่งเสริมพืชสวน, ๒๕๔๓) ในปัจจุบันความตื่นตัวด้านสมุนไพรในประเทศไทยเพิ่มมากขึ้น โดยเน้นเฉพาะด้านสรรพคุณและสารสำคัญของสมุนไพร ส่วนในแง่การปลูก ปฏิบัติ ดูแลรักษา ยังได้รับความสนใจน้อยมาก เนื่องจากไม่ใช่พืชเศรษฐกิจเหมือนข้าว อ้อย ถั่วเหลือง ประกอบกับในประเทศไทยเรามีพืชเป็นจำนวนมากถึง ๑๕,๐๐๐ ชนิด และพืชส่วนใหญ่สามารถเก็บมาใช้ประโยชน์เป็นยาได้ทั้งสิ้น (เพ็ญญา, ๒๕๔๙)

ปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่ให้ความสนใจกับการดำรงชีวิตและการดูแลสุขภาพของตนเองโดยวิถีธรรมชาติมากขึ้น ทำให้ความนิยมในการใช้สมุนไพรเพื่อสุขภาพมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้กระแสความต้องการสมุนไพรมีมาก โดยองค์การอนามัยโลกคาดว่าปัจจุบันมูลค่าของผลิตภัณฑ์สมุนไพรในตลาดโลก มีมูลค่าสูงถึงปีละ ๔.๔ ล้านล้านบาท และยังคงมีแนวโน้มเติบโตอย่างต่อเนื่อง (ศูนย์วิจัยกสิกรรมไทย, ๒๕๔๘)

สำหรับในประเทศไทยผลิตภัณฑ์สมุนไพรเป็นที่ยอมรับและมีความต้องการมากขึ้นเช่นกัน เดิมทีการใช้ผลิตภัณฑ์ในลักษณะของอาหารเสริมสุขภาพ เครื่องสำอางสมุนไพร นวดและอบตัวด้วยสมุนไพร ตลอดจนการรับประทานเครื่องดื่มสุขภาพ ทำให้ธุรกิจสมุนไพรมีรายได้อย่างมหาศาล และมีโอกาสเติบโตได้อีกมาก ทั้งนี้เห็นได้จากการที่ตลาดผลิตภัณฑ์สมุนไพรในประเทศขยายตัวปีละไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๒๐-๓๐ และจากการสำรวจทั่วประเทศพบว่ามีมูลค่าการใช้จ่ายผลิตภัณฑ์สมุนไพร ๔๘,๐๐๐ ล้านบาท (ศูนย์วิจัยกสิกรรมไทย, ๒๕๔๘) จากมูลค่าของสินค้าที่สูงและมีแนวโน้มการเติบโตของตลาดอย่างต่อเนื่องทำให้รัฐบาลมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพัฒนาการผลิตสมุนไพรที่มีคุณภาพในเชิงพาณิชย์ และผลักดันให้ไทยเป็นศูนย์กลางการค้าสมุนไพรของเอเชียในอนาคต โดยวางยุทธศาสตร์ในการพัฒนาสมุนไพรไทยให้เป็นผลิตภัณฑ์เศรษฐกิจของชาติ

ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่กรมวิชาการเกษตร จะต้องรวบรวม และศึกษาพันธุ์พืชสมุนไพรที่มีศักยภาพ และตลาดมีแนวโน้มความต้องการสูงขึ้น ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อจะได้มีพันธุ์และการขยายพันธุ์ที่พร้อมจะขยายให้เกษตรกร รวมทั้งเป็นแหล่งรวบรวมชนิดและพันธุ์พืชสมุนไพร ที่มีเทคโนโลยีการผลิตและการจัดการทั้งก่อนเก็บเกี่ยวและหลังเก็บเกี่ยวที่ถูกต้องและเหมาะสม อันจะสามารถรองรับทันความต้องการวัตถุดิบที่ขยายตัวมากขึ้นจนส่งเสริมพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพร เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและเพิ่มรายได้ให้เกษตรกร ตลอดจนจนได้วัตถุดิบที่มีคุณภาพ ไม่มีสารพิษตกค้าง ปลอดภัยแก่ผู้บริโภค และนอกจากนี้ยังเป็นทางเลือกหนึ่งในการนำพืชสมุนไพรมาใช้ทดแทนการใช้สารเคมีในการป้องกันกำจัดศัตรูพืช และการปนเปื้อนของจุลินทรีย์ในผลิตภัณฑ์เกษตร ที่เป็นปัญหาต่อการส่งออก

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น และยังไม่มีการวิจัยทำการสำรวจระบบการผลิตพืชสมุนไพรและเครื่องเทศเชิงการค้าภาคเหนือ จึงเห็นสมควรทำการสำรวจระบบการผลิตพืชสมุนไพรและเครื่องเทศเชิงการค้าภาคเหนือ เพื่อเป็นแหล่งศึกษาข้อมูลพืชสมุนไพร และสามารถผลิตและขยายพันธุ์ให้แก่เกษตรกรปลูกต่อไป

๗.วิธีดำเนินการและอุปกรณ์

- อุปกรณ์

๑. เกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรจังหวัดน่าน เชียงราย พะเยา แพร่
- ๒.แบบสัมภาษณ์
๓. อุปกรณ์บันทึกข้อมูล เช่น สมุดบันทึก กล้องบันทึกภาพ เครื่องจับพิกัด

-วิธีการ

สำรวจแหล่งผลิตพืชสมุนไพรในพื้นที่ภาคเหนือ โดยการตรวจสอบข้อมูลแหล่งผลิต และเข้าพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์เกษตรกร ทั้งในด้านการปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวและการแปรรูป ปัญหาอุปสรรคในการผลิต ข้อมูลสภาพอากาศและสภาพแวดล้อมในพื้นที่สำรวจ รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และสรุปผลการศึกษา

๘.ระยะเวลา

ดำเนินการทดลองระหว่างเดือนตุลาคม ๒๕๕๔ ถึง กันยายน ๒๕๕๖

๙.สถานที่ดำเนินการ

ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรแพร่ แหล่งปลูกสมุนไพรจังหวัดน่าน แพร่ พะเยา เชียงราย

๑๐.ผลการทดลองและวิจารณ์

สำรวจแหล่งผลิตพืชสมุนไพรเชิงการค้าและการนำไปใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร โดยสัมภาษณ์เกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพร ผู้ผลิตยาสมุนไพร ในพื้นที่จังหวัดน่าน (อำเภอเชียงกลาง อำเภอท่าวังผา และอำเภอบัว) จังหวัดแพร่ (อำเภอเมือง อำเภอเด่นชัย อำเภอสองและอำเภอร้องกวาง) จังหวัดพะเยา (อำเภอเชียงคำ อำเภอภูซาง อำเภอภูพานยาว อำเภอแม่ใจ) จังหวัดเชียงราย (อำเภอป่าแดด อำเภอเวียงชัย อำเภอขุนตาล อำเภอพญาเม็งราย อำเภอแม่ลาว) ตามแบบสอบถาม พบว่า

จังหวัดน่าน

สมุนไพรที่เกษตรกรปลูกในจังหวัดน่าน ได้แก่ ตะไคร้หอม อัญชัน มะไฟจีน รางจืด ผักเชียงดา ตะไคร้ ฟ้าทะลายโจร โดยเกษตรกรเป็นเจ้าของสวน ผู้รับซื้อวัตถุดิบสมุนไพร ผู้ผลิตยาสมุนไพร(หมอเมือง) พื้นที่ปลูกเป็นที่ราบ ลักษณะดินเป็นดินร่วน/ร่วนปนทราย ปลูกโดยขุดหลุมปลูก อาศัยน้ำฝน ระยะเวลาเก็บเกี่ยว ๑-๒ ปี เมื่อเก็บผลผลิตมาแล้วจะทำการล้างน้ำให้สะอาด คัดคุณภาพ หั่น ตากแห้งโดยตากบนลานยกสูง จำหน่ายเป็นสมุนไพรอบแห้ง และ ผลิตภัณฑ์ยาแก่นิว ยาขาง ราคาจำหน่ายตั้งแต่ ๕-๔๐ บาทตามชนิดพืช การเก็บรักษาใส่ถุงพลาสติก เก็บในสภาพปกติในห้อง ไม่พบปัญหาเรื่องโรคและแมลง

จังหวัดแพร่

สมุนไพรที่เกษตรกรจังหวัดแพร่ผลิต ได้แก่ ขมิ้นชัน ฟ้าทะลายโจร ไพล ตะไคร้ ว่านชักมดลูก รางจืด ตูณ โดยเกษตรกรเป็นเจ้าของสวน เจ้าของโรงงานผลิตยาสมุนไพร กลุ่มชุมชนแพทย์แผนไทย พื้นที่ปลูกเป็นที่ราบ ลักษณะดินมีเป็นดินร่วน/ร่วนปนทราย ความอุดมสมบูรณ์ของดินดี-ปานกลาง ปลูกโดยขุดหลุมปลูก อาศัยน้ำฝน ระยะเวลาเก็บเกี่ยว ๑-๒ ปี เมื่อเก็บผลผลิตมาแล้วจะทำการล้างน้ำให้สะอาด คัดคุณภาพ หั่น ตากแห้งโดยตากบน

ลานยกสูง จำหน่ายทั้งในรูปสมุนไพรสด และผลิตภัณฑ์แปรรูป ลูกประคบ ราคาจำหน่ายตั้งแต่ ๕-๕๐ บาทตามชนิดพืช การเก็บรักษาใส่ถุงพลาสติก เก็บในสภาพปกติในห้อง ไม่พบปัญหาเรื่องโรคและแมลง

จังหวัดพะเยา

สมุนไพรที่เกษตรกรปลูกในจังหวัดพะเยา ได้แก่ ข่า ไพล ตะไคร้ ขมิ้นชัน ว่านชักมดลูก ฟ้าทะลายโจร เพชรสังฆาต บอระเพ็ด รางจืด ชุมเห็ดเทศ ใบมะขาม ส้มป่อย มะกรูด มีทั้งเกษตรกรผู้ผลิต ผู้รับซื้อวัตถุดิบสมุนไพร ผู้ผลิตยาสมุนไพร(หมอเมือง) กลุ่มแปรรูปสมุนไพร พื้นที่ปลูกเป็นที่ราบ ลักษณะดินมีทั้งดินทราย ดินร่วน/ร่วนปนทราย และดินเหนียว ความอุดมสมบูรณ์ของดินดี-ปานกลาง ปลูกโดยขุดหลุมปลูก อาศัยน้ำฝน ระยะการเก็บเกี่ยว ๑-๒ ปี เมื่อเก็บผลผลิตมาแล้วจะทำการล้างน้ำให้สะอาด คัดคุณภาพ หั่น ตากแห้งโดยตากบนลานยกสูง จำหน่ายทั้งในรูปสมุนไพรสด สมุนไพรอบแห้ง และแปรรูปเป็นลูกประคบ ราคาจำหน่ายตั้งแต่ ๗-๗๐ บาทตามชนิดพืช การเก็บรักษาใส่ถุงพลาสติก เก็บในสภาพปกติในห้อง ไม่พบปัญหาเรื่องโรคและแมลง

จังหวัดเชียงราย

เกษตรกรจังหวัดเชียงรายผลิต ขมิ้นชัน ไพล ตะไคร้ รางจืด ขมิ้นชัน ข่า ใบเตย ตะไคร้ หญ้าหนวดแมว เสดดพังพอน มะตูม ฮ้อสะพายควาย โสมจีน เจียวกู่หลาน มะรุม คำฝอย โดยเกษตรกรเป็นเจ้าของสวน เจ้าของโรงงาน กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มม่อนยาป่าแดด กลุ่มตอยน้ำซับ พื้นที่ปลูกเป็นที่ราบและที่ราบเชิงเขา ลักษณะดินมีทั้ง ดินร่วน/ร่วนปนทราย และดินลูกรัง ความอุดมสมบูรณ์ของดินปานกลาง ปลูกโดยขุดหลุมปลูก อาศัยน้ำฝน ระยะการเก็บเกี่ยว ๑-๒ ปี เมื่อเก็บผลผลิตมาแล้วจะทำการล้างน้ำให้สะอาด คัดคุณภาพ หั่น ตากแห้งโดยตากบนลานยกสูง จำหน่ายทั้งในรูปสมุนไพรสด สมุนไพรอบแห้ง และผลิตภัณฑ์สมุนไพร ลูกประคบ ราคาจำหน่ายตั้งแต่ ๕-๑๐๐ บาทตามชนิดพืช การเก็บรักษาใส่ถุงพลาสติก เก็บในสภาพปกติในห้อง ไม่พบปัญหาเรื่องโรคและแมลง

๑๑.สรุปผลการทดลองและข้อเสนอแนะ

สำรวจแหล่งผลิตพืชสมุนไพรเชิงการค้า และการนำไปใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร โดยสัมภาษณ์เกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพร ผู้ผลิตยาสมุนไพร ในพื้นที่จังหวัดน่าน (อำเภอเชียงกลาง อำเภอท่าวังผา และอำเภอปัว) จังหวัดแพร่ (อำเภอเมือง อำเภอเด่นชัย อำเภอสองและอำเภอร้องกวาง) จังหวัดพะเยา(อำเภอเชียงคำ อำเภอภูซาง อำเภอภูกามยาว อำเภอแม่ใจ) และจังหวัดเชียงราย (อำเภอป่าแดด อำเภอเวียงชัย อำเภอขุนตาล อำเภอพญาเม็งราย อำเภอแม่ลาว) ตามแบบสอบถาม พบว่า สมุนไพรที่เกษตรกรปลูกในจังหวัดน่านได้แก่ ตะไคร้หอม อัญชัน มะไฟจีน รางจืด ผักเชียงดา ตะไคร้ ฟ้าทะลายโจร เกษตรกรจังหวัดแพร่ผลิต ขมิ้นชัน ฟ้าทะลายโจร ไพล ตะไคร้ ว่านชักมดลูก รางจืด ตูน เกษตรกรจังหวัดเชียงรายผลิตขมิ้นชัน ไพล ตะไคร้ รางจืด ขมิ้นชัน ข่า ใบเตย ตะไคร้ หญ้าหนวดแมว เสดดพังพอน มะตูม ฮ้อสะพายควาย โสมจีน เจียวกู่หลาน มะรุม คำฝอย เกษตรกรจังหวัดพะเยาผลิตข่า ไพล ตะไคร้ ขมิ้นชัน ว่านชักมดลูก ฟ้าทะลายโจร เพชรสังฆาต บอระเพ็ด รางจืด ชุมเห็ดเทศ ใบมะขาม ส้มป่อย มะกรูด ระบบการผลิตมีทั้งเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพร ผู้รับซื้อสมุนไพร เจ้าของโรงงานผลิตสมุนไพร โดยพื้นที่ปลูกเป็นที่ราบและที่ราบเชิงเขา ขุดหลุมปลูก โดยอาศัยน้ำฝน ระยะการเก็บเกี่ยว ๑-๒ ปี เมื่อเก็บผลผลิตมาแล้วจะทำการล้างน้ำให้สะอาด คัดคุณภาพ หั่น ตากแห้งโดยตากบนลานยกสูง จำหน่ายทั้งในรูปสมุนไพรสด สมุนไพรอบแห้ง และผลิตภัณฑ์สมุนไพร ลูกประคบ ราคาจำหน่ายตั้งแต่ ๕-๑๐๐ บาทตามชนิดพืช การเก็บรักษาใส่ถุงพลาสติก เก็บในสภาพปกติในห้อง ไม่พบปัญหาเรื่องโรคและแมลง

๑๒.การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

ได้ข้อมูลระบบการผลิตพืชสมุนไพรในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน เพื่อใช้เป็นแนวทาง/พื้นฐานให้เกษตรกร/ผู้สนใจใช้ประโยชน์ต่อไป

๑๓.คำขอบคุณ

คณะผู้ดำเนินการวิจัยขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ผู้ช่วยนักวิจัยและเจ้าหน้าที่ของศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรแพร่ทุกท่านที่อำนวยความสะดวกและช่วยเหลือทำให้งานวิจัยสำเร็จ

๑๔.เอกสารอ้างอิง

กองส่งเสริมพืชสวน. 2543 คู่มือพืชสมุนไพรและเครื่องเทศ ชุดที่ 2 ยาจากพืชสมุนไพร. กองส่งเสริมพืชสวน, กรมส่งเสริมการเกษตร, กรุงเทพฯ 32 น.

เพ็ญญา ทรรศน์เจริญ. 2549. สวนสมุนไพรในงานมหกรรมพืชสวนโลก 2549. บริษัทสามเจริญพาณิชย์ (กรุงเทพฯ) จำกัด. กรุงเทพฯ. 463 น.

๑๕.ภาคผนวก

ภาคผนวกที่ ๑ ข้อมูลการสำรวจการสำรวจระบบการผลิตพืชสมุนไพรและเครื่องเทศเชิงการค้าภาคเหนือ

จังหวัด	จำนวนเกษตรกร	พืชที่ปลูก
น่าน	๘	ตะไคร้หอม อัญชัน มะไฟจีน รางจืด ผักเชียงดา ตะไคร้ ฟ้าทะลายโจร
แพร่	๑๒	ขมิ้นชัน ฟ้าทะลายโจร ไพล ตะไคร้ ว่านชักมดลูก รางจืด ตูน
พะเยา	๑๑	ข่า ไพล ตะไคร้ ขมิ้นชัน ว่านชักมดลูก ฟ้าทะลายโจร เพชรสังฆาต บอระเพ็ด รางจืด ชุมเห็ดเทศ ใบมะขาม ส้มป่อย มะกรูด
เชียงราย	๑๒	ขมิ้นชัน ไพล ตะไคร้ รางจืด ขมิ้นชัน ข่า ใบเตย ตะไคร้ หญ้าหนวดแมว เสลดพังพอน มะตูม ฮ้อสะพายควาย โสมจีน เจียวกู่หลาน มะรุม คำฝอย